EXPRESÍVNA LEXIKA KONZERVATÍVNEJ A LIBERÁLNEJ TLAČE: PODOBNÉ SLOVÁ, PODOBNÉ TÉMY, PODOBNÉ VZORCE

Terézia Rončáková

THE EXPRESSIVE VOCABULARY OF THE CONSERVATIVE AND LIBERAL PRESS: SIMILAR WORDS, SIMILAR THEMES, SIMILAR FORMULAS

The polarisation of contemporary society is clearly reflected in the media "bubbles" of the various ideological groups. In their communication, there is, among other things, a characteristic lexis. This paper examines the expressive lexicon of the distinctly conservative and liberal print and online media and finds very similar narrative patterns at both poles. It categorises them, reflects on them and offers a reflection on the motivations behind such communication.

Key words: polarisation, conservatism, liberalism, vocabulary, expressivity, media

Úvod

Polarizácia spoločnosti patrí v súčasnosti medzi intenzívne skúmané témy spoločenských vied. Sociológia, politológia a antropológia skúmajú charakter, intenzitu, príčiny a dôsledky hlbokého rozdelenia medzi spoločenskými skupinami; sociálna psychológia si všíma morálne súvislosti politických presvedčení a zisťuje, či a nakoľko politicko-spoločenské presvedčenia ľudí súvisia s ich vrodenými nastaveniami, a mediálna veda nás učí, že veľkú časť týchto problémov spôsobuje novodobá komunikácia prostredníctvom ideologicky silne profilovaných médií a zároveň sociálnych médií, ktorá ľudí uzatvára do „bublín“ a zosilňuje klanové myslenie.

Špecifické aspekty slovenského konzervatívno-liberálneho sporu som v predchádzajúcich výskumoch spracúvala napr. z hľadiska vzťahu médií a cirkvi, resp. náboženstva, z hľadiska argumentácie používanej na oboch stranách, z hľadiska vzájomného vnímania sa konzervatívcov a liberálov aj z hľadiska lexiky a jazykovej

expresivity na oboch stranách[1]. V tomto príspevku upriamim pozornosť na niektoré čiastkové výsledky týkajúce sa jazykovej stránky kultúrno-liberálneho sporu, konkrétne na zistenia o prekvapivo spoločných naratívnych líniách prítomných na oboch názorových a hodnotových póloch.

Vzhľadom na konferenčný charakter príspevku a určený rozsahový limit eliminujem state o stave problematiky a použitej metodológii na odkaz na svoje predchádzajúce štúdie[2], kde sa im venujem podrobne a s potrebným bibliografickým aparátom.

Zistenia

Prezentované čiastkové zistenia vychádzajú z môjho rozsiahleho výskumu konzervatívno-liberálnej komunikácie v slovenských médiách, kde som sledovala, o. i., mieru a formu expresívneho vyjadrovania sa. Do výskumnej vzorky som zaradila názorové novinárske prejavy, teda komentáre a iné publicistické žánre obsahujúce výrazný subjektívny postoj k spoločensko-politickým javom (glosy, stĺpčeky, fejtóny) publikované v piatich celoslovenských médiách. Tri z nich sú konzervatívne: Konzervatívny denník Postoj, Denník Štandard a Christianitas. Všetky vychádzajú online a nemajú tlačenú verziu. Vzorku liberálnych médií tvorili Denník N a SME. Oba denníky vychádzajú online aj v tlačenej podobe, ja som pracovala s ich internetovou verziou (tab. č. 1). Časový interval zberu výskumného materiálu zahŕňal 13 mesiacov: od júla 2020 do júla 2021.[3]

Tab. č. 1: Počet textov vo vzorke

médiá		celkový počet textov		počet textov s expresívami		podiel textov s expresívami	
konzervatívne	Postoj	58	236	14	87	24%	37 %
	Štandard	61		16		26%	
	Christianitas	117		57		49%	
liberálne	Denník N	143	307	47	141	33%	46 %
	SME	164		94		57%	
spolu		**543**		**228**		**42%**	

[1] Odkazy na konkrétne publikácie uvádzam v zozname literatúry.
[2] RONČÁKOVÁ, Terézia. 2022b. Pink vs. Brown - How Conservative Journalists Perceive Liberals and vice versa. In: *KOME*, 10, 2022b, č. 2, s. 93 – 116. ISSN 2063-7330; RONČÁKOVÁ, Terézia – KAŠČÁKOVÁ, Silvia. 2023. Ako sa navzájom častujú konzervatívci a liberáli. Expresívne výrazy v mediálnych textoch. In: *Kultura – Media – Teologia*, 2023, č. 56, s. 87 – 112.
[3] Denník Štandard bol založený 1. novembra 2021, ten som preto skúmala až od tohto dátumu.

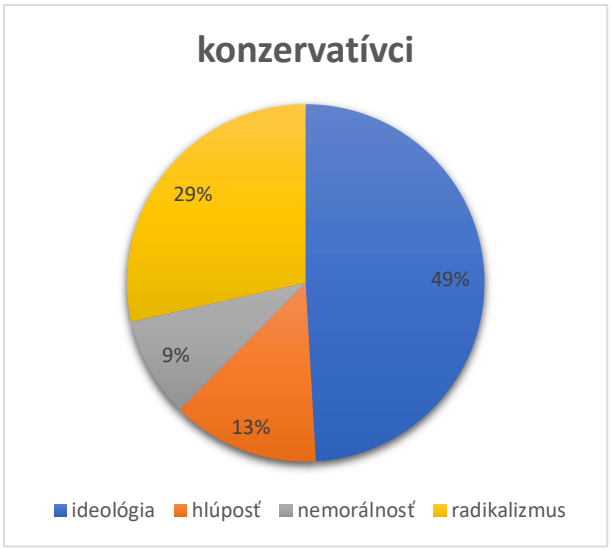
Zisťovala som, aké expresíva používajú konzervatívci na adresu liberálov a naopak. Zaznamenávala som kvantitu výskytu expresívnych textov v liberálnych a konzervatívnych médiách, adresátov expresív (koho/čo pomenúvali) a použité konkrétne výrazové prostriedky expresivity. Sledovala som pritom opakujúce sa vzorce, a to nielen v konzervatívnom a liberálnom slovníku zvlášť, ale aj v celej vzorke spolu. Práve tieto podobnosti sú predmetom môjho príspevku, v ktorom sa nebudem venovať ostatným skúmaným premenným.

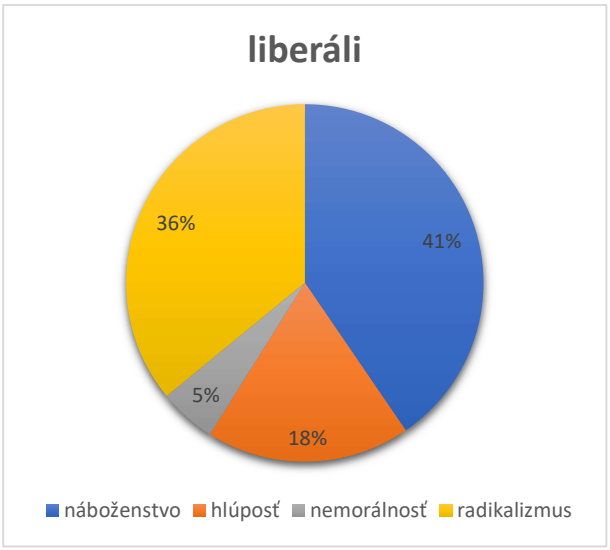
V oboch ideologických skupinách existuje množina frekventovaných, obľúbených pomenovaní; možno teda hovoriť o akomsi liberálnom pojmosloví určenom na označovanie konzervatívnych javov, skupín a osôb a vice versa. Špecifické slovníky sú pritom len „špičkou ľadovca“, pretože „slová sú definované v závislosti od konceptuálnych systémov, takže ak chcú liberáli pochopiť, ako konzervatívci používajú svoje slová, musia pochopiť konzervatívny konceptuálny systém“ (Lakoff, 2002, s. 29). Téma môjho výskumu však nie je sociologická a politická, ale jazyková, preto som sa zamerala práve na tieto terminologické „balíky“ a ako prospešné som navrhla ich rozdelenie do štyroch referenčných rámcov:

- ideológia/náboženstvo,
- radikalizmus,
- hlúposť,
- nemorálnosť.

V grafe (graf č. 1) som zobrazila výskyt expresív podľa jednotlivých rámcov vo vzorke. Nepočítala som jednotlivé expresívne výrazy (slová), ale texty s expresívami (v jednom texte sa mohli vyskytovať expresíva viacerých druhov, potom sa daný text vyskytuje vo viacerých kategóriách).

Graf č. 1: Referenčné rámce expresívnych výrazov

Až polovicu expresív v konzervatívnych komentároch predstavovali tie viazané na ideológiu (*marxistický, boľševický, utopický, revolučný, jakobínsky, dúhový, ružový*...). Do kategórie radikalizmu som zaradila výrazy odkazujúce na nezmieriteľnosť postoja druhej strany, jej nekompromisnosť, bojovnosť, bezohľadnosť (*fanatický, beštiálny, šialený, diktátorský, šikana, tyrania, teror* a pod.). Na hlúposť odkazovali výrazy typu *popletený, priemerný, nekonzistentný, s vypláchnutou dutinou lebečnou, postrádajúci rozum*... V kategórii nemorálnosti išlo najmä o *vraždenie a zabíjanie, úchylnosť, zvrátenosť, perverznosť, odpornosť* konania.

V liberálnej vzorke jednoznačne dominovali expresíva obsahovo viazané na náboženstvo (*bigotný, fundamentalistický, klerikálny, križiaci, svätuškári, inkvizícia, kresťanisti*...). Do kategórie radikalizmu som zahrnula odkazy na *fašizmus, nacizmus, nacionalizmus* a rôzne *-fóbie*, odkazy na *agresivitu, vulgárnosť*, ako aj typické prívlastky s predponami *ultra-*, *extrémne-*, *radikálno-* atď. Pod strešný výraz hlúposť som zhromaždila pomenovania a prívlastky, ako *primitívny, nedovzdelaný, neschopný, tragikomický, zadubený, infantilný, nepríčetný, smiešny, päťkár* a pod. Najmenej zastúpená kategória nemorálnosti zahŕňala obvinenia z *pokrytectva, klamstva, krádeže, podvodov* atď.

Je zrejmé, že obe ideologické skupiny narábajú s podobným repertoárom expresívnych výrazových prostriedkov, medzi ktorými sa črtajú paralelné naratívne línie. Zámerne používam výraz odvodený od termínu naratív, pretože ten v sebe zahŕňa okrem samotnej témy aj jej interpretáciu a prerozprávanie. Naratív vzniká, keď sa zo samotného diania konkrétne fakty zámerne vyberajú, následne zoraďujú do novej súslednosti

rozprávaním a odovzdávajú ďalej prostredníctvom prezentácie rozprávania[4]. Naratív teda môžeme zjednodušene definovať ako reprezentáciu udalostí[5].

Naratívne línie, ktoré možno pozorovať v konzervatívno-liberálnej komunikácii, sa viac-menej kryjú s vyššie pomenovanými referenčnými rámcami, avšak oblasť ideológie možno rozložiť na podskupiny (tab. č. 2).

Tab. č. 2: Naratívne línie v konzervatívno-liberálnej komunikácii

Naratívna línia	Konzervatívny slovník	Liberálny slovník
RADIKALIZMUS	*fanatický, radikálny, ultraliberálny, beštiálny, šialený, totalita, diktatúra, propaganda, cenzúra, suprematisti, nenávisť*	*fanatický, radikálny, ultraradikálny, ultrakonzervatívny, populistický, autoritársky, cenzúra, suprematisti, nenávisť*
MARXIZMUS/ FAŠIZMUS	*neomarxistický, boľševický, utopický, komsomolci, súdruhovia, úderka*	*fašistický, klérofašistický, nacistický, neonacistický, rasistický, nacionalistický, ľudácky, krajne pravicový*
REVOLÚCIA	*tyrania, teror, revolúcia, jakobíni*	*reakcionársky*
PROGRESIVIZMUS	*dúhový, ružový, woke, homoideológia, transideológia, homodiktát*	*homofóbny, transfóbny, sexistický*
NÁBOŽENSTVO	*antiklerikáli*	*fundamentalistický, katolícko-fundamentalistický, bigotný, klerikálny, stredoveký, demagogický, dogmatický, ultrakresťanský, kléro-fašistický, inkvizícia, križiaci*
MORÁLKA	*zvrátený, perverzný, úchylný, šialený, škaredý, odporný, ohavný, vražda, zabíjanie*	*pokrytec, klamár, zlodej, podvodník*
HLÚPOSŤ	*popletený, priemerný, nekonzistentný*	*primitívny, nedovzdelaný, neschopný, zadubený, infantilný, nepríčetný, smiešny, tragikomický*

Príznačné je, že všetky línie fungujú v oboch slovníkoch paralelne. Nachádzame v nich dokonca aj totožné výrazy – v tabuľke sú podčiarknuté.

Oba tábory si navzájom vyčítajú fanatizmus, nenávisť, nadradenosť, neschopnosť dialógu a opevňovanie sa na krajnom názorovom póle – čiže považujú „tých druhých“ za radikálov. Typické je odkazovanie na (neo)marxizmus v konzervatívnom slovníku a na fašizmus v tom liberálnom. V konzervatívnej terminológii je silná aj revolučná tematika, ktorá s marxistickou do značnej miery súvisí, akurát popri boľševickej revolúcii sa tu

[4] SCHMID, Wolf. 2004. *Narativní transformace: dění – příběh – vyprávění – prezentace vyprávění*. Brno, Praha : Ústav pro českou literaturu akademie věd ČR, 2004, s. 19 – 21; GENETTE, Gérard. 1980. *Narrative Discourse. An Essay in Method*. Ithaca, New York : Cornell University Press, 1980, s. 25 – 27.
[5] ABBOTT, H. Porter. 2008 [2002]. *The Cambridge Introduction to Narrative*. Cambridge : Cambridge University Press, 2008, s. 19.

objavujú odkazy na Veľkú francúzsku revolúciu. Za istý pendant v liberálnom slovníku možno považovať výraz *reakčný.* Pre konzervatívcov je typické aj ironické (a iné expresívne) referovanie na progresívno-ideologické témy, na čo liberálni oponenti reagujú obvineniami z rôznorodej -fóbie. Expresívne narážky na náboženstvo sú vlastné výlučne liberálnemu slovníku a konzervatívci na tento postoj reagujú obvinením z antiklerikalizmu. V kategórii morálky sa liberáli držia najmä pokrytectva a menej expresívnych označení za klamárov, zlodejov a podvodníkov, kým konzervatívni komentátori narábajú s údernejšími slovami a závažnejšími obvineniami. Naopak je to v kategórii hlúposti, kde sú konzervatívci skôr umiernení, kým liberáli komunikujú emotívnejšie a útočnejšie.

Diskusia a záver

Ukazuje sa, že v expresívnej vrstve polarizovanej komunikácie je citeľná najmä samotná polarizácia – čiže vymedzovanie sa voči „tomu druhému" pólu vnímanému ako radikálny, uzavretý, nezmieriteľný, neschopný dialógu, porozumenia, ústretovosti. Takto – ako príliš radikalistických – vnímajú konzervatívci liberálov aj liberáli konzervatívcov. Podľa niektorých teoretikov má takýto verejný súboj svetonázorov vytvárať akúsi rovnováhu v pluralite[6] a priebežný boj o hegemóniu so striedavými úspechmi má pôsobiť v spoločnosti ozdravujúco[7]. Je však otázne, či takéto výrazné rozdelenie nielen v názoroch, ale aj v ich komunikovaní, v jazyku, ešte prospieva pluralite a demokracii.

Potvrdilo sa, že jedným z kľúčových bodov rozdelenia je vo sfére kultúrnej vojny náboženstvo[8]. V liberálnej komunikácii o konzervatívcoch predstavovali expresíva motivované nábožensky až 41 %. Konzervatívci im kontrovali ešte väčším objemom expresív (49 %) zarámcovaných progresívnou ideológiou, neomarxizmom a revolúciou. Tento spor som identifikovala ako spor ideológií (z liberálneho pohľadu), resp. spor náboženstva a ideológie (z konzervatívneho pohľadu). Jednu z príčin obojstranného pobúrenia možno hľadať v obave z nátlakových tendencií druhej strany, čo konštatoval už J. Hunter, podľa ktorého tkvie podstata súčasného normatívneho konfliktu v protiklade

[6] HALL, Stuart. 1985. Signification, representation, ideology: Althusser and the post-structuralist debates. In: *Critical Studies in Mass Communication*, 2, 1985, č. 2, s. 91 – 114.
[7] SEKERÁK, Marián. 2015. Why Praying "Hail, Mary" Does Not Denote to Invade Iraq and to Accept Capitalism? In: *Romanian Political Science Review*, XV, 2015, č. 1, s. 61 – 90.
[8] FARRUH, Gul. 2023. Divided Devotion: A Historical Exploration of Bismarck's Kulturkampf and its Impact on German Society. In: *Journal of Social Sciences Review,* 3, 2023, č. 3, s. 21 – 28.

sakrálneho a profánneho[9]. Obe tieto tendencie sú hegemónne, odmietajú pluralizmus, takže kultúrna vojna je vlastne sporom o prijateľnú pluralitu. Súčasnej spoločnosti chýba „vitálny stred“ dominantnej kultúry, ktorá v doterajších dejinách vždy tvorila rámec, kde sa pluralizmus mohol realizovať. Preto sme dnes podľa Huntera svedkami tzv. „dvojvrstvového pluralizmu“, čo znamená, že ľudia sú tolerantní a dokážu v pokoji nažívať so spoluobčanmi s opačnými presvedčeniami – kým sa ten druhý nepokúsi rozširovať hranice svojej legitimity a spoločenského vplyvu.

Ak skúmame expresivitu v jazyku, nevyhneme sa uvažovaniu o emóciách skrytých za jednotlivými výrazmi a postojmi. Výsledky predloženého výskumu, zdá sa, nepodporujú tézu, že by za expresívnymi obsahmi konzervatívnych médií stáli predovšetkým sebaľútosť a pocit krivdy[10]. Tieto emócie neodzrkadľovali ani liberálne texty kritizujúce konzervatívnych oponentov. Jedným z podnetov do ďalšieho výskumu by preto mohlo byť práve hľadanie emócií za výrazmi vo vyhranených liberálnych a konzervatívnych textoch, pričom na základe výstupov prezentovanej analýzy by sme mohli predpokladať napr. emócie hnevu, strachu, znechutenia, pohŕdania...

Za zaujímavý výsledok považujem aj zistenia týkajúce sa morálky. Je zreteľné, že Fonteho rozdelenie morálnych právd na gramsciovské a tocquevillovské[11] nachádza svoj odraz aj v slovenských liberálnych a konzervatívnych mediálnych prejavoch. Zároveň bolo príznačné, že kým konzervatívci kládli väčší dôraz na morálne hodnotenie než liberáli, opačné poradie som zaznamenala v kategórii hlúposti, kde boli liberálne výčitky voči konzervatívcom početnejšie aj nesúce silnejší expresívny náboj.

Možno teda uzavrieť, že výskum expresivity potvrdzuje vzájomné hĺbkové neporozumenie siahajúce až k morálnym konceptuálnym systémom[12] a prejavujúce sa – okrem iného – aj v nerovnováhe nocionálneho a expresívneho na jednej a druhej strane. Čo znamená, že kým napr. spojenie *kultúrna vojna* je na konzervatívnej strane bežné

---

[9] HUNTER, James Davison. 2009. The Cultural War and the Sacred/Secular Divide: The Problem of Pluralism and Weak Hegemony. In: *Social Research,* 76, 2009, č. 4, s. 1 307 – 1 308)

[10] Porov. NADLER, Anthony. 2020. The Great Anti-Left Show. In: *Los Angeles Review of Books*, 2. októbra 2020. https://lareviewofbooks.org/article/the-great-anti-left-show/; NADLER, Anthony. 2022. Political Identity and the Therapeutic Work of U.S. Conservative Media. In: *International Journal of Communication*, 16, 2022, s. 2621 – 2 633.

[11] FONTE, John. 2000. Why There is a Cultural War. Gramsci and Tocqueville in America. In: *Hoover Institution*, 1. decembra 2000. https://www.hoover.org/research/why-there-culture-war.

[12] LAKOFF, George. 2002. *Moral Politics. How Liberals and Conservatives Think.* Chicago, London : The University of Chicago Press, 2002.

a prijímané ako všeobecne platné a zrozumiteľné, liberálna strana ho používa v úvodzovkách s podtextovým odkazom na neodôvodnený či nepochopiteľný konzervatívny žargón. Podobne sa zasa napr. výrazy *homosexuálne manželstvo* alebo *reprodukčné zdravie* v liberálnom prostredí používajú ako bežné a bezpríznakové, ale v konzervatívnej komunikácii nesú ironický nádych. G. Lakoff identifikoval ako spoločný menovateľ zásadne odlišných konzervatívnych a liberálnych morálnych koncepcií rodinu, čo možno vnímať ako inšpiráciu, či už na súhlas, alebo polemiku, jeho téza o nevyhnutnej potrebe porozumieť konceptuálnemu systému „tých druhých", alebo ho aspoň spoznať, sa však javí ako kľúčový podnet k tomu, aby sa mohla polarizovaná komunikácia presunúť z radikalistických pozícií na pluralitné.

Výskum a konferenčný príspevok boli podporené z grantu VEGA 1/0510/24 „Kultúrna vojna v médiách a v jazyku" a z projektu COST Action „Redressing Radical Polarisation: Strengthening European Civil Spheres facing Illiberal Digital Media (DEPOLARISING_EU)-CA22165".

Literatúra

Literatúra

ABBOTT, H. Porter. 2008 [2002]. *The Cambridge Introduction to Narrative*. Cambridge : Cambridge University Press, 2008 [2002]. 252 s. ISBN 97881108913928.

FARRUH, Gul. 2023. Divided Devotion: A Historical Exploration of Bismarck's Kulturkampf and its Impact on German Society. In: *Journal of Social Sciences Review,* 3, 2023, č. 3, s. 21 – 28. https://doi.org/10.54183/jssr.v3i3.387. [Online.] (2024-08-09.)

FONTE, John. 2000. Why There is a Cultural War. Gramsci and Tocqueville in America. In: *Hoover Institution*, 1. decembra 2000. https://www.hoover.org/research/why-there-culture-war. [Online.] (2024-09-21.)

GENETTE, Gérard. 1980. *Narrative Discourse. An Essay in Method*. Ithaca, New York : Cornell University Press, 1980. 285 s. ISBN 978-0-8014-9259-4.

GRAMSCI, Antonio. 1971. *Selections from the Prison Notebooks*. Prel. a ed. Quintin Hoare a Geoffrey Nowell Smith. New York : International Publishers, 1971, 577 s. ISBN 0-7178-0397-X.

HALL, Stuart. 1985. Signification, representation, ideology: Althusser and the post-structuralist debates. In: *Critical Studies in Mass Communication*, 2, 1985, č. 2, s. 91 – 114.

HUNTER, James Davison. 2009. The Cultural War and the Sacred/Secular Divide: The Problem of Pluralism and Weak Hegemony. In: *Social Research,* 76, 2009, č. 4, s. 1307 – 1322.

JANUŠKEVIČIŪTĖ, Justina. 2022. Threats to the Process of Receiving Political News from Echo Chambers and Filter Bubbles on Social Media. In: *Information & Media,* 2022, č. 94, s. 39 – 52. DOI 10.15388/Im.2022.94.64.

LAKOFF, George. 2002. *Moral Politics. How Liberals and Conservatives Think.* Chicago, London : The University of Chicago Press, 2002. 471 s. ISBN 978-0226467719.

NADLER, Anthony. 2020. The Great Anti-Left Show. In: *Los Angeles Review of Books*, 2. októbra 2020. https://lareviewofbooks.org/article/the-great-anti-left-show/. [Online.] (2024-09-21.)

NADLER, Anthony. 2022. Political Identity and the Therapeutic Work of U.S. Conservative Media. In: *International Journal of Communication*, 16, 2022, s. 2621 – 2 633. https://ijoc.org/index.php/ijoc/article/view/18366/3778. [Online.] (2024-09-21.)

RONČÁKOVÁ, Terézia – KAŠČÁKOVÁ, Silvia. 2023. Ako sa navzájom častujú konzervatívci a liberáli. Expresívne výrazy v mediálnych textoch. In: *Kultura – Media – Teologia*, 2023, č. 56, s. 87 – 112, ISSN 2081-8971. DOI 10.21697/kmt.2023.56.06. https://czasopisma.uksw.edu.pl/index.php/kmt/article/view/13723 . [Online.] (2024-08-09.)

RONČÁKOVÁ, Terézia. 2015. Reconciling Conservatives and Liberals: Mission impossible? In: *Revista Română de Journalism Comunicare,* X, 2015, č. 4, s. 28 – 40. ISSN 1842-256X.

RONČÁKOVÁ, Terézia. 2022b. Pink vs. Brown - How Conservative Journalists Perceive Liberals and vice versa. In: *KOME*, 10, 2022b, č. 2, s. 93 – 116. ISSN 2063-7330. DOI 10.17646/KOME.75672.93.

http://komejournal.com/files/KOME_Ron%C4%8D%C3%A1kov%C3%A122.2.pdf . [Online.] (2024-08-09.)

RONČÁKOVÁ, Terézia. 2022c. Obraz cirkvi, kresťanstva a veriacich v mainstreamových liberálnych médiách na Slovensku. In: M. Cybulski – J. Jęczeń – M. Mocarz-Kleidienst – M. Wideł-Ignaszczak (eds). *Język – Media – Religia. Konteksty Europy Środkowo-Wschodniej,* Tarnów : Biblos, 2022c, s. 191 – 216. ISBN 978-83-7793-930-7.

SEKERÁK, Marián. 2015. Why Praying "Hail, Mary" Does Not Denote to Invade Iraq and to Accept Capitalism? In: *Romanian Political Science Review*, XV, 2015, č. 1, s. 61 – 90.

SCHMID, Wolf. 2004. *Narativní transformace: dění – příběh – vyprávění – prezentace vyprávění*. Brno, Praha : Ústav pro českou literaturu akademie věd ČR, 2004. 68 s. ISBN 8085778416.